

УДК 821.161.3 А. Куляшоў
**ВОБРАЗЫ З. АСТАПЕНКІ І Ю. ТАЎБИНА Ў ПАЭЗІІ А. КУЛЯШОВА:
АДМЕТНАСЦЬ РЭПРЭЗЕНТАЦЫІ**

Заяц Наталля Віктараўна

дацэнт кафедры беларускай і замежнай літаратуры ўстановы адукацыі
“Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”;

кандыдат філалагічных навук, дацэнт

(г. Мінск, Беларусь)

natallia.zayats@gmail.com

Даследуецца адметнасць рэпрэзентацыі вобразаў З. Астапенкі і Ю. Таўбіна ў нізцы “Маналог” і паэме “Далёка да акіяна” А. Куляшова. Паказваецца спецыфіка стварэння вобразаў з улікам жанравай прыроды тэксту, а таксама мастацкай задачы, якая стаіць перад аўтарам.

Гісторыя сяброўства “мсціслаўскай тройцы” вядомая сучаснікам па творах аднаго з таварышаў-паэтаў Аркадзя Куляшова, па ўспамінах яго дачкі, мастацкіх і дакументальных сведчаннях равеснікаў, літаратуразнаўчых працах. Так, Р. Бярозкін заўважаў, што ў 1930-я гг. маладыя аўтары Аркадзь Куляшоў, Змітрок Астапенка і Юлій Таўбін звярталі на сябе ўвагу не толькі выдатнымі вершамі, але і “шчырай, хоць і трохі наўнай, вярнацю высокаму культу сяброўства” [1, с. 320]. Гэты культ агрымаў мастацкую рэалізацыю ў творах “Маналог” (1965) і “Далёка да акіяна” (1969–1972), у якіх аўтар апелюе да постацей мсціслаўцаў.

Першым зваротам пісьменніка да вобразаў заўчасна страчаных дарагіх людзей і адным з першых значных унёскаў нацыянальнай паэзіі ў распрацоўку тэмы сталінскіх рэпрэсій стала нізка вершаў “Маналог”, прысвечаная памяці З. Астапенкі і Ю. Таўбіна. Магчымасць адкрыта загаварыць пра трагічныя перыпетыі 1930-х гг. з’явілася толькі пасля XX з’езду партыі, да гэтага тэма бязвінна асуджаных і знішчаных была табуіраванай як у грамадстве, так і ў сям’і А. Куляшова. Дзесяцігоддзямі схаваны ад усіх боль мастака слова выліўся ў шчымлівых радках твора-пакаяння, твора-сублімацыі – “Маналогу”. Метафара назвы ўказвае на спавядальны характар тэксту, падкрэслівае драматызм сітуацыі, калі дыялог з сябрамі немагчымы, бо іх няма сярод жывых. Споведзь сумлення ператвараецца ў глыбокі філосафскі роздум аб сапраўдным сяброўстве, драматычнай эпасе, ролі і прызначэнні паэта, жыцці і смерці.

Нізка вершаў (яе нярэдка справядліва называюць паэмай, паколькі фрагменты моцна знітаваны агульнай ідэяй, адзіным пафасам, асновастваральнай функцыяй лірычнага героя) уяўляе сабой рэфлексію пісьменніка над лёсам выкрасленых з жыцця сяброў. Мастацкая арганізацыя тэксту характэрная для твораў лірычнай жанравай прыроды: адсутнічае апісанне знешнасці герояў, няма выяўленага падзейнага сюжэта, “падзеі” засяроджваюцца на аўтарскіх перажываннях, фрагменты групуюцца па прычыпе асацыятыўнай, а не лагічнай сувязі. Адпаведна ствараюцца і вобразы таварышаў. Іх партрэты “вымалёўваюцца” з балючых прызнанняў пра непазбыўнасць страты і выпакутаванасць кожнага радка (“Датуль мне ў снах з’яўляліся яны, / Пакуль не сталі вершамі маімі” [6, с. 147]), з разваг пра сутнасць сяброўства (“Адзіным дрэвам дружбы мы раслі. / З

трох два сукі сякера смерці ссекла” [6, с. 145]), з кароткіх біяграфічных рэмарак пра сыход Ю. Таўбіна (“Адзін памёр ад тыфусу брушнаго / За кратамі, сярод муроў сырых” [6, с. 146]) і З. Астапенкі (“Другі на фронт з таежнага барака / Шчасліва ўцёк <...> / Там ён на смерць пад прозвішчам сваім / Хадзіў і пахаваны разам з ім” [6, с. 146]). Са слоў В. Куляшова вядома, што пісьменнік хацеў даведацца праўду пра сяброў, “звяртаўся і ва ўрад рэспублікі, і ў адпаведныя ўстановы. Але <...> ўдалося пабачыць толькі судовую справу Галавача” [5, с. 246]. Нягледзячы на канчатковую рэабілітацыю абодвух месціслаўцаў у 1956 г., інфармацыя пра іх апошнія дні была закрытай, а таму ў творы падаюцца памылковыя звесткі. Як сёння вядома, Ю. Таўбін не памёр ад тыфу, а быў расстраляны ў крываваю ноч з 29 на 30 кастрычніка 1937 г. разам з іншымі прадстаўнікамі нацыянальнай інтэлігенцыі. Даты і акалічнасці смерці З. Астапенкі дагэтуль застаюцца белай плямай: адна, афіцыйная, версія агучана ў “Маналогу”; згодна з другой, паэт вярнуўся з фронту, пасля вайны быў зноў асуджаны, высланы на поўнач і нават нібыта бачыўся А. Куляшова на маскоўскай вуліцы.

Вобразы Ю. Таўбіна і З. Астапенкі пазначаюцца пункцірна, раскрываюцца апасродкавана – праз лірычнага героя (ідэнтычнага аўтару) і яго спакутаную памяць. Леймагывам “Маналогу” выступае пачуццё асабістай вінаватасці за знішчаных сяброў, за ўласную творчую рэалізаванасць і за іх вымушанае бязмоўе. Помнікамі таленавітым творцам, пасля якіх не засталася нават магіл, А. Куляшоў лічыць невялікі зборнікі выбранага, выдзенага адразу пасля рэабілітацыі, у 1957 г. (“Ляглі маўклівым сведчаннем на стол / Адзіныя іх помнікі – дзве кніжкі” [6, с. 143]). Паэт, якому ў час напісання “Маналогу” было больш за 50 год, глядзіць на змешчаныя ў гэтых кнігах партрэты вечна маладых дружбакоў і вяртаецца ў гады юнацтва, згадвае агульныя для траіх мары і спадзяванні, захопленасць паэтычнай творчасцю, ваяўнічы запал літаратурных пачаткоўцаў, узброеных чарнільніцай і алоўкам... Ужо сталы аўтар застаецца верным рамантычным ідэалам маладосці. Захаваўшы памяці, завяршэнне “няходжаных шляхоў”, “спраў абарваных”, “кніг недапісаных” пазіцыянуецца ім як высокая місія, служэнне культуры сяброўства. Па трапным назіранні Я. Клімуца, “у “Маналогу” вобразы сяброў у нейкай ступені рамантызуюцца, узвялічваюцца, ужо чытачом успрымаюцца як асобы выключныя, а ў нейкай ступені нават, як у евангеллях, кананізуюцца” [4, с. 114]. Сапраўды, вобразы З. Астапенкі і Ю. Таўбіна, падобна героям рэлігійных тэкстаў, пазбаўлены індывідуалізацыі, паказаны беззаганнымі і велічнымі, прадстаўлены ў арэоле пакутнікаў (апошнія адпавядае не толькі пэўным літаратурным канонам, але і жыццёвай праўдзе). Такая чыгачкая інтэрпрэтацыя цалкам пра-

вамоцная і верагодная, хаця наўрад ці савецкі паэт А. Куляшоў свядома імкнуўся да гэтых аналогій і трактовак.

Індывідуалізацыя вобразаў сяброў ажыццяўляецца ў аўтабіяграфічнай паэме “Далёка да акіяна”. Жанр твора, а гэта класічная паэма коласаўскага тыпу, дазоліў аўтару прадставіць эпічна-разгорнутую, адпаведную рэчаіснасці карціну падзей, даць уяўленне пра знешнасць таварышаў, расказаць пра іх звычкі, асаблівасці характару. Калі ў “Маналог” лірычны герой і яго перажыванні былі асноўным аб’ектам мастацкага аналізу, то ў паэме “Далёка да акіяна” такім аб’ектам выступае жывіца шлях пісьменніка і сустрэтыя на ім людзі, выведзеныя ў якасці персанажаў. Аўтар-апавядальнік з вышыні ўзросту і вопыту, з адлегласці часу глядзіць на пройдзенае і ўзнаўляе яго, “ажыўляючы” розных асоб.

Тры раздзелы – “Гарадок”, “Парыж і Версаль”, “Агледзіны” – прысвечаны светламу перыяду, калі падчас вучобы ў Мсціслаўскім педагагічным тэхнікуме (1928–1930) зарадзілася і замацавалася сяброўства “амсціслаўскай пляяды”. У параўнальна невялікім па аб’ёме тэксце змяшчаецца цэлая эпоха: пошукі і спрэчкі ўдзельнікаў мясцовай філіі “Маладняка”, іх надзеі і мары, сяброўскія сустрэчы і шчырыя размовы ў доме “з нумарам шаснаццаць”, дзе жыві Ю. Таўбін, двухтыднёвая вандроўка ў родныя мяціны А. Куляшова...

Імёны і прозвішчы герояў паэмы адназначна ўказваюць на іх прататыпаў: “Юлі Гоман!.. Гэтага / Эпіка і пірыка / Мела за адпетага / Нелюдзіма-схімніка / Гарадская вуліца... / Ён ідзе, разважлівы, / Як манах сутуліцца, / Да зямлі няўважлівы. / Што яму абочны / З рознымі спакусамі? / Пэўна, заклапочаны, / Размаўляе з музамі. / Галава апушчана, / Да пляча нахілена, / Губы, як у Пушкіна – / Паслядоўнік выліты” [6, с. 341]. Куляшоўскае апісанне Гомана-Таўбіна назвычай ёмкае, яго дакладнасць пацвярджаецца слоўнымі партрэтамі, зробленымі сучаснікамі, у прыватнасці, С. Грахоўскім: “Сярод пісьменнікаў Таўбін быў адметны ад усіх: зрэнкі аксамітна-чорных вачэй, здавалася, бачаць навывлёт, выразныя тоўстыя губы нечым нагадвалі Пушкіна, у свае дзевятнаццаць гадоў ён хадзіў трошкі сагнуты, нібы толькі устаў з-за стала” [2, с. 126]. Пра апантанасць маладога аўтара творчасцю, яго захопленасць музамі пісаў А. Зарыцкі: “Пухлагубы Юлі Таўбін <...> быў увесь ва ўладзе паэтычнай стыхіі” [3, с. 9]. А. Куляшоў таксама падкрэслівае адказнае стаўленне Гомана-Таўбіна да паэтычнай працы (“Пэўна, стрэне там мяне / Строга Гоман Юлі, / Упільнуць не праміне: / Што, маўляў, за гульні? / Што ж ты, брат? Забыў сціло, / Карандаш, паперы...” [6, с. 344]).

Тэмпераментны Змітрок Прытапенка-Астапенка паўстае ў пэўным сэнсе атыподам Гоману-Таўбіну: “Яркія, адметныя / Гальштукі і запанкі – /

Вось штрыхі партрэтныя / Змітрака Прытапенкі. / Патайнымі спратамі, / Як па лесе, гойсае / Лірык за дзяўчатамі – / Семяно мангольскае! / Твар – раскосай вежаю. / Воч байніцы колюцца” [6, с. 342]. Вобразы сяброў ствараюцца на аснове кантраснага супастаўлення: калі “нелюдзім” Юлі Гоман строга паўшчувае, то кампанейскі Прытапенка “ўсміхнецца хітра”; калі першы “далікатным тонам” размаўляе з трактарыстам, то другі, што “не быў манахам”, увіхаецца за вясковымі дзяўчатамі. Але якраз гэтай непадобнасцю і забяспечвалася гармонія, ствараўся “куток сяброўскіх мар”, куды аўтар паэмы шчаслівы вярнуцца праз гады, хоць і ва ўспамінах.

А. Куляшоў гаворыць пра дружбакоў з вялікай любоўю, захапленнем і настальгіяй. Агульны лірычна-ўзвышаны настрой фрагментаў паэмы, прысвечаных тэхнікумаўскім гадам, абрываецца ў фінале раздзела “Агледзіны”. Апярэджаючы храналогію падзей, аўтар агучвае страшнае наканаванне: “А яны не ведалі, / Што ў гадах прызначаных / Лёс іх скруціць бедамі, / Спіша ў кнігу страчаных, / Што ляжаць ім суджана / Пад спляценняў цэнямі...” [6, с. 352–353]. Завяршаецца месціслаўская частка твора філасофскімі разважаннямі пісьменніка пра сутнасць сяброўства, сугучнымі з выказанымі ў “Маналогу” (“Знік твой друг за небакрай / Стратай нечаканай – / Зоркай стань, не пакідай / Справы ім абранай” [6, с. 353]).

У нізцы “Маналог” і паэме “Далёка да акіяна” А. Куляшоў апелюе да сяброў юнацтва, сцвярджае высокую каштоўнасць дружбы, раскрывае боль страгі. Абодва творы сведчаць пра рэалізацыю абранай пісьменнікам місіі: уласнай справай прадоўжыць абарвання жыцці таварышаў, бязвінных ахвяр рэпрэсій, увекавечыць іх вобразы ў мастацкім слове.

Спіс літаратуры

1. Бярозкін, Р. Кніга пра паэзію : літ.-крыт. арт. / Р. Бярозкін. – Мінск : Маст. літ., 1974. – 448 с.
2. Грахоўскі, С. І. Так і было : артыкулы, успаміны, эсэ / С. І. Грахоўскі. – Мінск : Маст. літ., 1986. – 271 с.
3. Зарыцкі, А. За словам-падарункам : успаміны, крыт. арт., нарысы / А. Зарыцкі. – Мінск : Маст. літ., 1985. – 247 с.
4. Клімуць, Я. І. Вобразы сяброў-паэтаў у творчасці Аркадзя Куляшова / Я. І. Клімуць // Куляшоўскія чытанні : материалы Междунар. науч.-практ. конф., Могилев, 27–28 апреля 2011 г. – Могилев, 2011. – С. 112–115.
5. Куляшова, В. Аркадзь Куляшоў. Лясному рэчу праўду раскажу... : аповесць-эсэ / В. Куляшова. – Мінск : Маст. літ., 2014. – 262 с.
5. Куляшоў, А. Паміж наступным і былым : вершы, паэмы ; уклад. і прадм. В. Куляшовай. – Мінск : Маст. літ., 1995. – 542 с.